

Universitätsbibliothek Wuppertal

De M. Valerio Probo Berytio

Aistermann, Josef

Bonnae, 1910

Caput tertium: De Terentio Scauro

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-3032](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-3032)

CAPVT TERTIVM: DE TERENCE SCAVRO

GL VII 19, 14 K.

Legitur apud Terentium Scaurum (GL VII 19, 14 K): '(peccant) item qui reprehensus cum aspiratione scribunt, cum eam prima positio non habeat, et similiter uehemens, cum a ui mentis dicatur. quam quidam putant adiciendam † quoniam hii (*sic Palatinus, i. Bernensis*) non aliud putant esse quam alterius ferri cum hoc uerbo sine dubitatione aspiretur.'

Quo in enuntiato desideratur «hoc uerbum» cui sine dubitatione aspiretur; quod latere necesse est sub figura 'hii', atque tale sit oportet ut posito eo confirmetur 'uehemens' scribendum esse addita aspiratione: ergo 'uehi' scribendum uidetur. Restat ut sanetur illud 'quam alterius ferri'; quae uerba ita restituenda sunt, ut iis significatus uerbi 'uehi' declaratur. Itaque facile inseras 'ui'. Iam optime procedit sensus: 'quam (aspirationem) quidam putant adiciendam (in uocabulo quod est uehemens), quoniam (ue)hi non aliud putant esse quam (ui) alterius ferri, cum hoc uerbo sine dubitatione aspiretur'. Apparet grammaticum illum scriptionem 'uehemens' defendisse reperta origine uocis tamquam si composita esset ex uerbo 'uehi' et 'mens'. Qui uero fuerit ille grammaticus qui ita uerbum 'uehi' definiuerit quasi 'ui alterius ferri', docet Gellius II 6 5: 'uexasse graue uerbum est factumque ab eo uidetur quod est 'uehere', in quo inest uis iam quaedam alieni arbitrii; non enim sui potens est qui uehitur'; quae uerba Probi esse colligitur ex Seruio ad buc. VI 76: 'VEXASSE RATES . . quod Probus uult hac ratione defendere dicens "uexasse" uenire ab eo quod est "ueho uecto uexo", ut "uexasse" sit portasse et sine dubio pro arbitrio suo euertisse. "uexasse" est enim uis quaedam alieni arbitrii, non enim sui potens est qui uehitur.' Plane eadem ratione Probus nunc 'uehementem' dixit eum, cuius mens uehatur, qui pro arbitrio suo mentis suae non potens rem agat. Atque eadem ratio ac uoluntas quam supra in Berytio fuisse cognouimus, etiam nunc conspicua est. Nam intelleximus Probum non modo Ciceronem secutum censuisse scripturam pronuntiationi et auditui accommodandam esse, sed insuper talem scripturam certa ratione comprobauisse, declarata uidelicet uocis origine ('coniicit'): sicuti nunc eum uersatum esse intellegimus in praecipienda scriptione 'uehemens'. Quod uocabulum additane an dempta aspiratione scribendum

esset, summopere dissentiebant grammatici neque fere quisquam magistrorum de orthographia praecepit, quin de hoc uocabulo pronuntiaret sententiam (cf. Hyginus Funaioli, *Atene e Roma* XI [1908] 385). Nam qui 'consuetudinem' id est pronuntiationis communem usum sequebantur, h litteram addere solebant, quorum in numero Ciceronem quoque fuisse constat (Cornut. ap. Cassiod. GL VII 153, 7 K), cum ratio litteram h inseri uetaret (Cornut. l. s. 153, 9 K). Quo in discrimine Probus exstitit et 'uehemens' scribendum esse docuit addita littera h eam ob rem quod compositum esset uocabulum a uerbo 'uehi', cui sine dubio adspiraretur. Valerius igitur Probus, ingenuam Latinae gentis consuetudinem Ciceronis auctoritate confirmatam ita defendit, ut ei rationem subiceret originationem uocis declarans. Quod cum faceret, opprobrium redarguebat 'opinionis', quo uiri formulae atque rationi adstricti sententiam aduersariorum notare solebant quasi desipientes (Suet. Aug. 88).

EPIMETRVM: QUID PRIMI SAECVLI GRAMMATICI LATINI PRAECEPERINT DE SCRIPTVRIS 'VO' ET 'VV'.

Quam late grammaticorum ratio praeceptaque patuerint in perscribendis litteris VO et VV qui demonstraturus est, explorata habeat oportet et pronuntiandi tum temporis consuetudinem, et communem publicumque scribendi usum. Qua in re Guilelmus Brambach (*Neugestaltung d. Orthogr.* 1868) duo minus recte proposuerat, prius cum figuram VO in uulgari sermone nunquam in VV transiisse doceret (l. s. p. 88), deinde cum Cornutum, qui quid senserit maximi est momenti in hac quaestione, ubique VV scripsisse adfirmaret eo argumento fretus, quod post Monumenti Ancyrani tempora fuisset ille grammaticus. Quos errores conrexit Felix Solmsen, cum omnino VO in VV transiisse confirmaret (l. s. p. 39 sqq.) ostenderetque Cornutum VV scripsisse ut bisyllabum significaretur, VO monosyllabum (ib. p. 43). Atqui intellegi potest hanc Cornuti rationem non fuisse propriam quandam huius grammatici uoluntatem subtilitatemque, sed eam positam esse in communi quadam illius temporis grammaticae disciplinae doctrina de omni ui ac natura litterarum uocalium. De illa igitur scriptione VO et VV iam breuiter ita agamus¹⁾, ut et Felicis Solmsen

1) Nam Max Niedermann (*Minutiae Latinae* 1908 p. 58 sqq. 'Deux conséquences de l'insuffisance de l'alphabet latin') argumentum repetiuit quod antea protulerat (*Historische Lautlehre des Lateinischen* ed. Max Niedermann et

sententiam nouis argumentis augeamus et illam quam agnouisse nobis uidebatur doctrinam primi p. Chr. saeculi grammaticorum declarem quid effecerit et quomodo sublata sit.

VO in VV
abiisse etiam
in uulgari
sermone

Atque quod Brambach sibi persuaserat VO litteras in uulgari sermone nunquam in VV transiisse, quoniam illa figura VO adhuc seruata esset in Romanicis linguis, eum deceptum esse apparet; nam compertum est uulgaris sermonis pronuntiationes maturius inuerti, ita ut uulgaris consuetudo dudum in VV abiisse putanda sit eo tempore quo litteratorum hominum pronuntiationem mutatam esse monumentum Ancyranum testimonio est. Accedit quod ii qui Sardiniam incolunt meridionalemque Italiam usque ad nostrum aeuum u litteram pronuntiant talibus in uocabulis (Meyer-Lübke, Grundriss d. rom. Philol. I² [1904—1906] p. 469), ueluti dicunt 'cerbu corbu salu calvu' (Isanu, Vocabulariu sardu-

Ed. Hermann, Heidelberg 1907 p. 38 [cf. ib. p. 27]), haesitauisse uidelicet grammaticos, quamuis pronuntiatione dudum mutata, in perscribenda utraque littera VV ea de causa, quod eadem litterae speciei bis posita (VV) non satis dilucide significaretur diuersa quae in iis inesset uis consonans et uocalis (qua difficultate nostrae aetatis grammatici, inuenta noua illa littera v, non tenerentur) ideoque ad euitandam ambiguitatem a grammaticis ueterem scripturam VO continuatam esse. Quam sententiam comprobare sibi uisus est uir doctus testimonio Velii Longi GL VII 58, 4 K, ubi uero de illa haesitatione ambiguitateque in discernenda V littera consonanti et uocali nihil legitur, immo aperte intellegitur eos grammaticos, qui scripturam VV offecissent, omnino non cogitauisse de altero u consonanti, sed utramque V litteram accepisse tamquam uocalem (cf. p. 112 et adn.). Haec enim leguntur: 'a plerisque superiorum primitiuus et adoptiuus et nominatiuus per u et o scripta sunt, scilicet quia sciebant uocales inter se ita confundi non posse, ut unam syllabam non faciant'; quod enuntiatum inlustratur uerbis Quintiliani I 7, 26: 'nostri professores seruum ceruumque u et o litteris scripserunt, quia subiecta sibi uocalis in unum sonum coalescere et confundi nequiret'. Verba igitur Velii Longi ita interpretanda sunt: 'superiores grammatici duplicem litteram VV scribi noluerunt, quia censebant uocales adeo confundi nequire, ut numquam, geminatae, unam syllabam efficiant, quae tamen his in uocabulis sine dubio postuletur.' Atque Velii Longi uerbis ita enarratis apparet perperam Henricum Keil Guilelmum Brambach (l. s. p. 97 adn.) secutum illud 'non' quod libri tradunt, seclusisse. Ad eum igitur finem tota haec disputatio de scriptura VO instituetur, ut demonstretur doctrinam quandam quae propter solam deficientem litteraturam ueterem scripturam VO praecepisset haesitationemque qua bis eandem litterae figuram ponere ueriti essent grammatici, Romae omnino non exstitisse (cf. praeterea Solmsen l. s. p. 48 sqq. 52 sqq.), immo grammaticos, cum pristinam illam scripturam retinerent, profectos esse a sola ratione illa posita in omni uocalium natura, qua putarent litteram uocalem sibi ipsam praepositam utique in potestate uocali permanere, litteram uero uocalem geminari non posse quin syllabam augetet.

italianu, Cagliari 1851) et difficile contenderit quispiam Sardorum genus linguae pendere ex eruditorum hominum Latinorum exulta elocutione. Praeterea ueteris linguae franco-gallicae uocabula 'nou' 'clou' postulant archetypa 'nouum, clauum', non 'nouom clauom' (Guendalinus Foerster, Zeitschr. f. rom. Philol. XIII [1889] p. 543; XXXI [1907] p. 563¹⁾). Hoc igitur statuendum est initio primi saeculi figuram VO ex Latinae gentis consuetudine omnino euanuisse.

Atque ut significetur nouum illud VV ex VO ortum, inde a temporibus Augusti, nec tantummodo in scriptionibus uulgaris originis, praeter geminam litteram VV simplex occurrit, maxime in nominibus in VVS desinentibus uelut 'ingenus' pro 'ingenuus', 'exigus', 'mutus', 'aeditus', similia, cuius scripturae exempla congesta sunt in indicibus Corp. Inscript. Lat. et ab Hugone Schuchardt (Vokalismus. d. Vulgärlat. II p. 464—466). Quam scripturam Guilelmus Corssen (II² 711 sq.) ita declarauit, ut duas litteras contractas esse adfirmaret, Felix Solmsen (l. s. p. 38 sqq.) Hugoni Schuchardt (l. s. p. 443; 466) assensus est qui priorem litteram V elisam esse uel euanuisse docuerat. Neque tamen hac ratione res expedita esse uidetur neque exempla 'quatt(u)or, innoc(u)a, fruct(u)osus, Ian(u)arius, Febr(u)arius' afferri debebant, quibus euanescendi illa proprietates litterae V demonstraretur; neque enim in 'quattuor' intercidit ex proprietate litterae V, sed conspicuus est effectus quidam accentus eademque ratione u euanuit qua ex 'ualide' factum est 'ualde', ex 'frigidum frigidum' (App. Probi GL IV 198, 3 K). Atque in uocabulis 'fructuosus Ianuarius Februarius' littera u anteposita ipsi accentus sedi ab hoc oppressa elidebatur²⁾. Neque haec consuetudo propria erat rudis sermonis hominum uulgarium, sed etiam litterati homines eruditique tali pronuntiandi correptione non abstinebant, sicuti Quintilianus testatur I 6, 19: 'sed Augustus quoque in epistulis ad C. Caesarem scriptis emendat, quod is 'calidum' dicere quam 'caldum' malit,

De simplici
V perscripta
in nominibus
in -VVS desinentibus

1) in exponenda linguarum Romanicarum ratione ubi non suffecerant copiae scriptoris, suppleuit amici Francisci Rechnitz doctoris Bonnensis peritia.

2) nam haec quam dixi accentus uis qua media quaedam syllaba interposita inter minorem maioremque accentum intercidebat ($\triangle(x) \text{ } \text{xx}$ Iân(u)árius fruct(u)osus) praeter supradicta in pluribus obseruatur uocabulis Latinis (W. M. Lindsay-H. Nohl, Die Lateinische Sprache, Leipzig 1897 p. 197 sqq.; 210 sqq.) atque tamquam regulam, cuius nullum fere istiusmodi uocabulum expers fuisset, in omni Galliae Prouinciaequae sermone Latino ualuisse compertum est ('lex Darmestetter'; uide Romania V p. 140 sqq., et cfr. Meyer-Lübke, Historische Grammatik d. französ. Sprache, Heidelberg 1908 p. 104 sqq.).

non quia id non sit Latinum, sed quia sit odiosum et, ut ipse Graeco uerbo significauit, *περίεργον* (cf. I 6, 21). Itaque ab istis exemplis diuersa uidetur esse condicio uocabulorum in -uus desinentium de quibus quaeritur; in quibus adeo non accentus syllabam elidebat, ut eam elidi uetaret. Nam quomodo Latini homines pronuntiabant *exīgus ingēnus occīdus aedītus conspīcus*? Num *éxigus aéditus pérpetus íngenus* pronuntiauerunt? Hoc difficile concesseris.

Réliquus (rélicuus: Varro de r. r. 3, 16, 10) sane dixerunt Latini praeter formam *rēlicūūs* (Schneider, *Elementarlehre* I, Berlin 1819 p. 332; Lachmann ad Lucret. V 679 p. 305); sed nominum in -uus-quus-cus propriam quandam esse condicionem apparet. Ex quibus *rēliqu-us dēliqu-us obliqu-us* antiquitus trium erant syllabarum (de 'longinquus propinquus' cf. Frid. Stolz, *Histor. Gram. d. lat. Spr.* 1894 p. 135; 515), cum *perspic-uus innoc-uus conspic-uus promise-uus* ex quattuor syllabis constarent, sicuti *uac-uus noc-uus pasc-uus uid-uus* ex tribus. Nam figuratae sunt hae uoces particula -uo suffixa (Karl Brugmann, *Grundriss d. vergl. Gramm. II: Lehre von d. Wortformen* [1906] p. 203). Principalis haec figura quattuor syllabarum in tres syllabas facile reducebatur ea ratione, ut c cum sequenti u confusa, syllaba demeretur. Quae constans fuit Latinae gentis consuetudo, ut fere in pronuntiatione u litteram praecedenti c defigeret ita ut qu existeret et in pronuntiatione et in scriptione (Schneider l. s. p. 335). Quae uoluntas quam late patuerit, ex grammaticorum praeceptis cognoscitur qui differentias tales uelut 'aquam et acuam' saepius declarant, sicuti Velius Longus GL VII 75, 10 K et Append. Probi GL IV 197, 23 K: 'uacua non uagua, uacui non uaqui' (cf. adn. Guil. Heraei, *Archiv f. lat. Lex.* XI p. 304) et imprimis Cornuti praeceptum (apud Cassiod. GL VII 150, 8 sq. K): 'acuunt, ergo hic quoque c littera, non q apponenda est.'

Neque tamen omnia uocabula in -uus desinentia in breuiorem hanc formam reduci potuerant. Quamquam eius uocabuli quod est 'promiscuus' facile elidebatur syllaba u saluo accentu; nam ex dactyli figura in quam desinebat uox, abiit in trochaeum quem aequae concedebat lex Latinae pronuntiationis. Nimirum Varro in sat. Menipp. 71 'promisque' posuit et Plautus 'promiscam' dixisse uidetur (Pseud. 1062. Rud. 1182) et Gellius 'promisce' (praef. 2; cf. praeterea Georges, *Lex. d. latein. Wortformen* s. v.); nam cum ita dicerent Latini, figuras 'promiscuam' uel 'promiscue' eadem ratione in breuius reducebant, sicuti 'quattuor' in 'quattor'

(de 'quattuor' bisyllabo cf. Ritschl opusc. III 638; 650; Lachmann ad Lucret. III 917 p. 193). Accedit quod -iscum tamquam terminationis figuram suadebant ceterae eius generis uoces, ueluti priscus lentiscus fiscus mariscus graecanicarum denique uocum non mediocre agmen. Praeterea 'oblíquus' facile abiit saluo accentu in 'oblícus' (Georges, Lex. d. l. Wortform. s. v.); 'déliquus' quoque saluo accentu reducebatur in 'délícus', quam formam praeterea commendabat altera illa uox 'delícus' ¹⁾ similis figurae similisque significatus, sed composita a lacte (cf. Walde, Etymol. Wörterb. p. 171). Talia enim nomina confundere solet consuetudo; cf. CGL II 41, 42 'delactatum απογαλακτισθεν'; 42, 9 'Delicum (emend. Goetz, delitum cod.) απογαλακτισθεν'; IV 329, 27 'depulsus delictus'; V 449, 59 'depellere apogalactizin idest delactare'.

Sed prospícuus conspícuus innócuus saluo accentu omnino non paenultimam amittere poterant et difficile probauerit quispiam innócuus transiisse in innóquus (innocus) neque pérspícuum cónspícuum ²⁾ hominem Latinum dixisse ullum persuadebit sibi quisquam. Quae si recte disputata sunt, non errabit qui contenderit uocabulorum in '-uus' terminantium u syllabam paenultimam non intercidisse in litteratorum hominum usu nisi in iis quae in '-cuus' desinentia saluo accentu syllabam amittere poterant.

Vulgaris porro sermonis condicionem qui cognoscere studet, apte ad Romanicas se referet linguas. Atque qui Latini sermonis copias excusserit adiutus opera Ottonis Gradenwitz (Laterculi uocum Latinarum, Leipzig 1904) quaenam uoces suffixo 'uus' figuratae in Romanicas linguas transierint, perpauca inueniet uel nullas. Nam quae figura occurrit in Prouinciae sermone 'vef', uel 'vedovo' in italico, non recta uia ex 'uiduus' pendet, sed postea masculini generis figura ficta est ex feminina forma (cf. Gustav Körting, Lat.-rom. Wörterbuch ³ 1907 s. v.). Porro intellegitur non formam 'perpetuum' continuatam esse in linguis Romanicis, sed 'perpetualem' (nam italicum illud 'perpetuo' posterorum eruditio ex Latino sermone addidit sicut 'ingenuo' similia); neque 'fade' (franc.) referendum est ad 'fatuum', sed 'fatidum' (W. Meyer-Lübke, Zeitschr. f. rom. Philol. XIX [1895] 277) neque 'noctua' dicebant Itali rustici, sed substituto suffixo 'nottola', non 'pascuum' sed 'pascolo' (Meyer-Lübke l. s.) neque 'innocuum' dicebant Sardi,

1) Varro de r. r. II 4, 16 'cum porci depulsi sunt a mamma, a quibusdam delici appellantur'; cf. Cato de r. r. 2, 7 'oues deliculas'.

2) De 'próspica déspica' apud Naeuium (com. Rom. fr. ³ Ribb. p. 11) cfr. Lachmann ad Lucret. V 679 p. 307; II 1116 p. 139.

sed 'innokidu' (Ispanu l. s. s. v.) et praeter 'aedituum' quo utebantur urbani, in consuetudine fuisse 'aeditumum' tradit Charisius GL I 75, 18 K (cf. Varro r. r. I 2, 1). Vulgaris igitur sermonis homines nominibus suffixo '-uus' ornatis plerumque abstinebant (Diez, Gram. d. rom. Spr. II⁴ 1876 p. 305) aut ea aliis suffixis exornabant. Ubi vero istius generis uocabulis utebantur, duplicem u litterae sonum seruabant, si quidem recte A. Thomas (Romania XXV [1896] 392) 'gelbe' uel 'gieu'e' (prov.) 'qui ne veut pas se laisser toucher' retulit ad 'zeliuus'. Idem uir doctus feminini generis figuras attulit ex Prouincia sermone 'perdoa' (lat. *perdua) rendoa (*rendua) segoa (*sequua) vendoa (*uendua), uocabula uidelicet formata a suffixo -uus -ua, seruato priore u. Denique omnino non Latinae gentis consuetudo eo tendebat, ut u litteram elideret, immo plerumque u uocalibus praepositum pingui quodam modo efferebat, id quod scriptiones quoque ostendunt titulorum uelut CONFLOVONT (CIL V 7749, 23) INSTITVVIT (CIL VIII 9975, 9984) POSVVERVNT (CIL III 8719) similia. Neque quis hanc argumentationem turbauerit adlatis exemplis ex uulgari sermone uelut 'butro' illud factum ex bötrüüs (App. Probi GL IV 198, 22 K) uel 'mortus' quae forma et in titulis legitur (ueluti CIL VIII 4692; cf. Schuchardt II 465) et in linguis neolatinis continuata est (morte, morta). Nam utrobique u abesse uidetur non ex proprietate litterae u, sed alia ex lege. Nimirum trisyllaba figura bötrüüs neque principalis erat neque sola apud Latinos; nam 'botrus' quoque dicebant disyllabum, sicuti disyllabum erat *πρωτότυπον* Graecum *βότρως*. Atque 'butro' dicebat rusticanus producta priore syllaba, sicuti producebat tenēbras. 'Mortüs' denique dicebat uulgaris homo ex eodem accentus effectū, ex quo dicebat 'ualde' 'quattor'; praeterea figura 'mortus' aperte accommodata erat contrario eius quod est 'ortus', eodem modo quo 'rendere (ex reddere) et prendere' similia figurata sunt ex mutua relatione.

Quae si recte disputata sunt, apparet homines Latinos VV non in unum sonum reduxisse nisi lege accentus¹⁾. Cur autem, si duplicem²⁾ utique pronuntiabant sonum, simplicem scribebant litteram? Qua in re conspicua est ea ratio quam

1) atque hac lege, non ex proprietate litterae V declarantur exempla quae conguessit Hugo Schuchardt II p. 464 sqq.

2) siue *qu* siue *uu*; nam 'ingénuus' fracta priore littera uocali u et syllaba paenultima positione producta dicere poterant Latini; cf. [Prob.] de ult. syll. GL IV 257, 18—31 K; Pomp. GL V 119, 31 sqq. K.

Varro commendauerat, cum pronuntiaret GL VII 154, 2 K (fr. 280a Funaioli): 'lector enim ipse intellegere debet Rodum, tamesti h non habet, Rhodum esse, retorem rhetorem'. Nisus denique, ipsorum fere Augusti temporum grammaticus (GL VII 155, 17; cf. 55, 3; 26) negabat onerandam esse pluribus litteris scriptionem ideoque Troiam, quamvis sine dubio duplex esset litterae i sonus, tamen per unum i scribendum esse praecepit 'ut expedita esset condicio scribendi.' Eodem modo 'ingénuus' 'innócuus' pronuntiabant et 'ingenus' 'innocus' scribebant (cf. C. L. Schneider, *Elementarlehre* I p. 120 et Goeschen-Lachmann, *Gaii instit.* ³ Berol. 1842 praf. p. XXXIV: '. . . ad compendiorum usum pertinere uidetur, quo et illud refero quod saepenumero unum tantum u duplicis loco librarius posuit'.

Quamvis igitur in totius Latinae gentis pronuntiatione uo transiisset in uu, praeter uu et u scriptionem uo seruata est usque ad Domitiani tempora, cuius consuetudinis exempla proposuit ex titulis urbis Romae Guilelmus Konjetzny (*Arch. f. lat. Lex.* XV [1907] p. 323). Qua in scriptura agnoscas illam de qua Felix Solmsen egit (l. s. p. 39) constantiam in publica scriptura sollemni, qua ueteres seruari solent figurae quamvis mutata pronuntiatione. Accedit quod haec scriptio uo usque ad Neronis tempora commendabatur a grammaticis (uide infra). DIVOS in titulo Antonini Pii (CIL XIV 98) scriptum est ex imitatione ueterum, OCTAVOM (CIL XII 3148; 3149) legitur in titulo imperatoris Augusti postea restituto.

Exposita hominum Latinorum cum pronuntiandi tum scribendi consuetudine de grammaticorum disciplina agendum erit quid hac in re praeceperint. Atque primum quod traditum est testimonium est illud Cornuti (GL VII 150, 5 K): 'Alia sunt quae per duo u scribuntur, quibus numerus quoque syllabarum crescit. similis enim uocalis uocali adiuncta non solum non cohaeret, sed etiam syllabam auget, ut uacuu ingenuu occiduus exiguu. eadem diuisio uocalium in uerbis quoque est, metuunt statuunt tribuunt acuunt; ergo hic quoque c littera, non q apponenda erit.' Quae Cornuti sententia supplenda est ex excerpto Papiriani GL VII 161, 4 K: 'uulgus uultum paruun toruum sunt qui putant per duo u scribi non debere, quod similis uocalis uocali adiuncta non solum non cohaereat, sed etiam syllabam augeat, ut est uacuu ingenuu occiduus exiguu perspicuu et in uerbis metuunt tribuunt statuunt.' Subiungendum est quod Terentius Scaurus docuit

Quae fuerit
publica
scribendi
consuetudo

Qua ratione
grammatici
scripturam
VO com-
mendauerint

GL VII 12, 11 K: '(recorrigitur orthographia) proportione, ut cum dicimus equum et seruum et similia debere scribi, quia antiqui per uo scripserint, quoniam scierunt uocalem non posse geminari credebantque et hanc litteram geminatam utroque loco in sua potestate perseuerare.' Quam sententiam Cornuti Quintilianus quoque retulit (I 7, 26): 'nostri praeceptores (de Cornuto praeceptore Quintiliani cf. p. 85) 'seruum ceruumque' u et o litteris scripserunt, quia subiecta sibi uocalis in unum sonum coalescere et confundi nequiret.' Ex quo intellegitur Tiberii et Caligulae temporibus Cornutum et Palaemonem 'qui tum principem locum inter grammaticos tenebat' ueterem scribendi usum VO praecepisse quamuis mutata iam omnino pronuntiatione, atque id fecisse ductos certa quadam et communi quae tum inter grammaticos uigebat opinione (cf. Vel. Long. GL VII 58, 8 K: 'praesumpta ratione'; Papirian. ib. 161, 7). Putabant enim in uocabulis 'uulguis uultum paruum' similibus utramque litteram u esse uocalem¹). At prisca iam grammatica nonne u litteram interdum consonantem esse docuerat? Nonne Cornutus ipse de uocibus Fotum Firgo disserens GL VII 148, 10 K perhibuerat: 'hanc litteram Terentius Varro (fr. 270 Funaioli) dum uult demonstrare, ita perscribit: VAV. qui ergo in hac syllaba sonus est, idem litterae erit.' Nonne similem sententiam Cicero professus erat, de quo Marius Victorinus GL VI 18, 15 K: 'consonantes sunt cognatae quae simili figuratione oris dicuntur ut est b f m p. quibus Cicero adicit u, non eam quae accipitur pro uocali, sed eam quae consonantis obtinet uicem et anteposita uocali fit ut aliae quoque consonantes'? Tum Nigidius imprimis Figulus (fr. 16 Funaioli): 'si quis putat praeire u in his uerbis . . . ne uocales quidem sunt.' Sed aperte Cornutus ipse sui temporis rationem aperuit (GL VII 148, 12 K) cum diceret: 'nos hodie u litteram in duarum litterarum potestatem coegimus: nam modo pro digamma scribitur, modo pro uocali. uocalis est cum ipsa per se est: hoc enim cum ceteris quoque uocalibus patitur. Si cum alia uocali est, digamma est, quae est consonans.' Sane igitur uis consonans litterae u uiros illos non fugerat, sed Augusteae Tiberianaeque aetatis grammaticae propria quaedam argumentatio cognoscitur haec: „littera uocalis u alii uocali praeposita abit in potestatem consonantis neque

1) cf. Velius Longus l. s. eos redarguens: 'ante enim respicere debebant an haec duae uocales essent'.

syllabam auget. Itaque recte scripserunt antiqui 'uolgus', quia bisyllabum est. Littera autem uocalis u sibi ipsa praeposita uocalis manet et syllabam auget, quia duae litterae uocales similes in se coire non possunt. Itaque scribi non potest 'uulgus', quia trisyllabum fieret." Quamquam igitur non leuis molestia erat in secernendis casibus neque omnino iam communis pronuntiatio ueterem scriptionem VO sequebatur (Vel. Long. l. s. 58, 8: 'apparet eos hoc genus nominum aliter scripsisse, aliter enuntiasse'), tamen grammatici hanc retinebant «praesumpta ratione», quod duae similes litterae uocales non in syllabam coalescere possent. Qua in calamitate Claudius imperator auxilium ferre sibi uidebatur, cum et pronuntiationem sequi studeret et ambiguitatem casuum tolleretur nec rationis leges laederet. Etenim proposuit scribendam quidem esse secunda sede uocalem u, quam communis sine dubio efferret pronuntiatio; ne autem duae litterae uocales concurrerent quibus syllaba augetur, non alteram u litteram u uocali praefigebat, sed nouum intulit signum J : (Don. Ter. Andr. I 2, 2 [= III 4, 1]): 'Dauus, ut recte scribatur, Dauos scribendum est, quia nulla littera uocalis geminata unam syllabam facit. sed quia ambiguitas uitanda est nominatiui singularis et accusatiui pluralis, necessario pro hac regula digamma utimur et scribimus Da J us, ser J us (J ulgus III 4, 1) cor J us.' Praeterea Claudii praeceptum proprie eo consilio factum esse ut tolleretur difficultas uocalis sibi ipsius subiectae quae duae in unam syllabam coniungi non possent, intellegitur ex uerbis Quintiliani, ubi de repudiata Claudii litteratura disseruit XII 10, 30: 'quae ad coniungendas demum subiectas sibi uocales est utilis, alias superuacua.' Idem demonstrat Gellius XIV 5, 2: '... sed ea (syllaba) quae per duo u scribenda est, propter cuius syllabae sonum declarandum reperta erat noua littera quae digamma appellabatur.' Sed post Claudii imperatoris mortem recesserunt homines Latini ab usu digammi, cui certe obstiterant ii qui secundum Nisum onerandam esse scripturam superuacuis litteris negabant; tum recte quoque Quintilianus obseruauit XII 10, 30: 'cum etiam ipsae hae uocales duae efficiant sonum qualis apud Graecos nullus est, ideoque scribi illorum litteris non potest'. Unum uero effecerat Claudius: nam digammi littera remota et u restituta, o quoque litteram secunda sede (VO), quam omnino pronuntiatio repudiauerat, restituere nemo iam conatus est grammaticus. Nam aliud est ueterem scripturam retinere, aliud eam redintegrare. Quapropter tum denique, rei ipsius euentu conuictus, is grammaticus quem

De Claudii
imperatoris
digamma

Quomodo
grammatici
sibi per-
suaserint
VV scribi
posse salua
ratione

Diomedes GL I 422, 21 K et Donatus GL IV 367, 18 K secuti sunt, praecepit: 'huic (u litterae) digammon adscribi solet cum sibi ipsa praepositur, ut seruus uulgu'. Cuius praecepti ipsa uerba manifesto sunt argumento, post digammi Claudiani demum abolitionem, in cuius uicem ac nomen successerat littera u, recessisse grammaticos ab illa opinione qua scriptioni 'uulgu' refragati erant. Nam postquam AV , abolita A et seruata V , transiit in VV , persuaderent sibi necesse erat, u consonantem esse quamuis sibi ipsam praepositam, et uu scribi posse¹⁾ neque ob hanc scriptionem syllabam necessario augeri, denique deceptos se esse, cum rationem attulissent qua contenderent litteram uocalem geminatam coire non posse, litterae speciem et litterae sonum non discernentes. Atque haec est quam Velius Longus postea appellabat 'praesumptam rationem' (GL VII 58, 8; cf. 161, 8 K): inde quoque nascebantur disquisitiones quales illa Velii Longi (l. s.) 'de ui litterarum et de specie ac figura litterarum.' Atque scriptio VV , fracta iam repugnantia grammaticorum, in usum communem recepta est (Quintil. [I 4, 10]: 'quomodo nunc scribitur uulgu et seruus'²⁾). Quibus uero argumentis postea grammatica disciplina hanc quam tarde receperat scriptionem, confirmauerit et commendauerit, legitur apud Vel. Long. GL VII 58, 8 K; Terent. Scaur. GL VII 12, 14 K; Papirian. GL VII 161, 8 K et praecipue apud Charis. GL I 75, 4 K: 'Seruus ceruus uulgu a quibusdam per u et o, uidelicet quia duae uocales geminari ut unam syllabam faciant, non possunt. sed per duo u scribi debent, quia et sic sonant et ambiguitas casuum tollitur et unum u loco consonantis accipitur.' cf. Marius Victorinus GL VI 14, 23 sq. K.

1) Iam uides illud Diomedis et Donati praeceptum non esse 'contortam quandam doctrinam quae uix intellegi possit' (J. V. V. Claussen, Quaest. Quintil. Fleck. Jahrb. Suppl. VI 1872 p. 364; cf. Bald. Heinicke, De Quintiliani Sexti Asclep. arte grammatica, diss. Strassb. 1904 p. 19 adn.) sed testimonium esse controuersiae grammaticorum Latinorum denique absolutae. Nam quod appellatione digammi continuat uti ad designandam consonantem u iterum restitutam, ostendit post Graecam consonantem abolitam grammaticos conuictos esse Latinam quoque litteram u uocali u praepositam eadem uice fungi qua Graecam digammon, consonantem uidelicet esse. Idem testatur Scauri argumentatio qua priores confutat GL VII 12, 14 K: 'ignorantes eam praepositam uocali consonantis uice fungi et poni pro ea littera quae sit f.'

2) De usu Frontonis Cornutianae rationis aemuli ceterisque huius scriptionis uestigiis uide Felix Solmsen l. s. p. 43 sqq.